

УДК 004.424.5:017.11(497.12)COBISS.SI

KORIŠĆENJE ELEKTRONSKIH IZVORA INFORMACIJA U OKVIRU SISTEMA COBISS.SI*

Bojan Oštir
Institut informacijskih znanosti, Maribor, Slovenija

Sažetak

Dijapazon elektronskih izvora i njihove upotrebe u sistemu COBISS.SI veoma je širok: krajnjim korisnicima se, kao i bibliotekarima, preko dostupnih baza podataka obezbeđuje opseg podataka od bibliografskih zapisa ili agregiranih podataka do punog teksta različitih ponuđača. Informacije se najviše koriste u naučne i stručne svrhe, kao i za evaluaciju naučnog i stručnog rada. Od toga zavisi intenzitet upotrebe, kao i struktura tipa biblioteka koje učestvuju u konzorcijumima. Od načina pristupa koristi se isključivo online pristup, a za autorizaciju najviše se upotrebljavaju IP adrese. Kompleksnost promene paradigme naučnog komuniciranja nalaže edukaciju korisnika i nuđenje pomoći, kao i pronalaženje novih rešenja za optimalniju, efikasniju i učestaliju upotrebu dostupnih informacijskih servisa. Povezivanje različitih informacijskih servisa je jedno od takvih rešenja.

Ključne reči: bibliografske baze podataka, korišćenje, obuka, informacioni servisi, baze punog teksta, povezivanje, COBISS.SI

USAGE OF ELECTRONIC INFORMATION RESOURCES WITHIN THE COBISS.SI SYSTEM

Bojan Oštir
Institute of Information Sciences, Maribor, Slovenia

Abstract

The scope of electronic resources and their usage in the COBISS.SI system is very wide. The system provides bibliographic records or integrated data as well as full-text databases from different providers to the end users and librarians through the accessible databases. Information is mostly used for scientific and professional purposes as well as for the evaluation of scientific and technical research. The intensity of usage and the structure of the types of libraries participating in consortia depend on that. Only online access is used, and for the authorization mostly IP addresses are used. The complexity of the change of the scientific communication paradigm requires the education of users and offering help, as well as finding new solutions for an optimum, more efficient and frequent usage of available information services. Linking different information services is one of these solutions.

Keywords: bibliographic databases, full-text databases, linking, usage, education, information services, COBISS.SI

UVOD

Funkcije pohranjivanja informacija i omogućavanja pristupa informacijama oduvek su spadale u najvažnije funkcije biblioteka. Izvorima informacija biblioteke u užem smislu, možemo smatrati građu koju biblioteka poseduje (interni izvori), a ako tome dodamo i mogućnost pristupa informacijama van biblioteke (eksterni izvori) do kojih biblioteka obezbeđuje dostup, dobijamo kompletne izvore informacija te biblioteke.

U poslednjih deset godina izuzetno jake promene na tehnološkom području prouzrokovale su značajnu promenu opsega izvora informacija. One su uz to strukturno i funkcionalno izmenile sastav izvora informacija biblioteke - i internih, a još više eksternih. Te su promene tako jake da više ne možemo da zanemarujemo praktično razgradnju samo pojedinih izvora informacija biblioteke - bez obzira koju i kakvu taksonomiju želimo da primenimo. Ako upotrebljavamo pojmove kao što su elektronski, online, Internet, analogni, digitalni, strukturisani ili nestrukturisani ..., možemo da napravimo odgovarajuću klasifikaciju i da izvodimo komparativnu analizu promena prema toj klasifikaciji.

* Rad je izložen na Stručnom skupu *Korišćenje elektronskih izvora informacija*, održanom u okviru Osme skupštine Zajednice biblioteka univerziteta u Srbiji, 26. septembra 2002. godine u Narodnoj biblioteci Srbije u Beogradu.

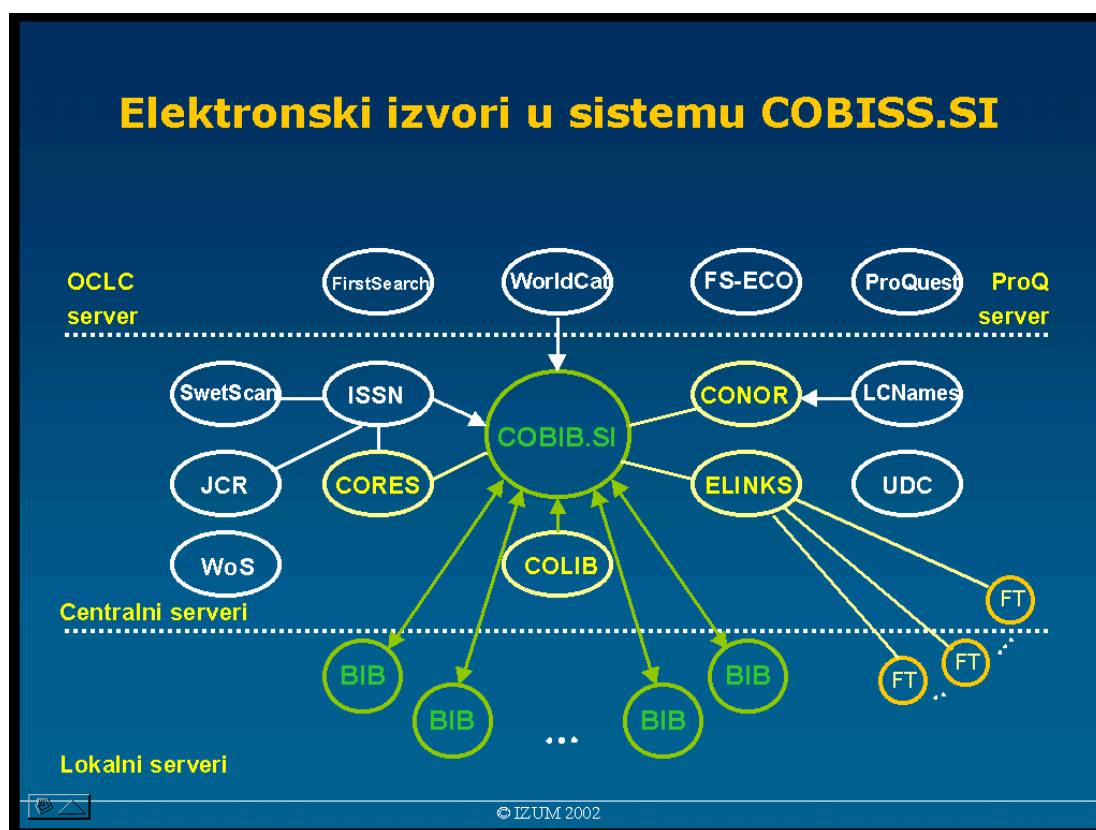
U ovom prikazu, elektronskim izvorima smatraćemo strukturisanu kolekciju podataka, odnosno dokumenata u digitalnom obliku, kojoj se pristupa online. Možemo ih odrediti i kao informacione servise koji sadrže i po više baza podataka. Svi ostali vidovi elektronskih izvora (pojedini dokumenti, CD ROM-ovi, različiti web sajtovi...), neće nas zanimati.

U eri povezivanja biblioteka u mreže i ulaskom Interneta u naš život porastao je i značaj elektronskih izvora informacija koje koriste biblioteke. Zašto? Nabrojimo samo neke od osnovnih prednosti elektronskih izvora:

- pristup informacionim servisima 24/7 - ako prenebregnemo redovno održavanje informacionih servisa koje obično oduzima samo deo jednog dana u nedelji, a ponekad i neke druge poteškoće, praktično možemo da smatramo, da su oni dostupni 24 časa, sedam dana u nedelji.
- dostupnost primarnih dokumenata - elektronski izvori danas nude i primarne dokumente koje tražimo, a ne samo informacije o tome gde se ti dokumenti nalaze.
- brži i efikasniji pristup informacijama/dokumentima - vreme pristupa tražene informacije znatno je smanjeno. Ponekad je bilo potrebno npr. više nedelja da građa stigne preko međunarodne pozajmice, a primarni dokument danas može da se dobije čak za nekoliko desetina sekundi. Uz to, više korisnika ima pristup informacijama istovremeno, što u svetu analognih dokumenata nije bilo moguće.
- pretraživost primarnih dokumenata - zbog indeksiranja celokupnih kolekcija i u njih uključenih primarnih dokumenata, obim podataka koji služe kao osnova za ekstrakciju informacija znatno je porastao.

ELEKTRONSKI IZVORI U SISTEMU COBISS.SI

Većina elektronskih izvora, dostupnih u okviru sistema COBISS.SI, predstavljena je na slici 1.

Slika 1 – Elektronski izvori u sistemu COBISS.SI (priredeno prema [1])

Za detaljnija objašnjenja o samim bazama podataka, ili informacionim servisima i njihovim međusobnim odnosima, preporučuje se dodatna literatura [2] i objašnjenja o samom sistemu COBISS.SI [3].

Uz sliku 1 možemo dodatno da navedemo i online bibliografije istraživača (za koje osnovu pruža centralni katalog COBIB.SI), informacioni sistem SICRIS (Slovenian Current Research Information System), informacioni sistem INFORS (Informacijski sistem INFOracijskih Resursov v Sloveniji), projekt Guide to AALIB, baze podataka Waste, Crim i Qualed.

S obzirom na uključenost podataka o naslovima serijskih publikacija u bazu podataka ELINKS, možemo da navedemo još i EIFL projekt sa pripadajućim bazama podataka i informacioni servis ScienceDirect, mada oni nisu sastavni deo sistema COBISS.SI.

Navedeni elektronski izvori nude raspon podataka, od bibliografskog zapisa do punog teksta. Njihova dostupnost može da bude potpuno javna, javna ali ujedno ograničena na korisnike iz Slovenije, ili ograničena samo na određene korisnike. Kombinovano sa dostupnošću, koriste se tri načina autorizacije - kontrola naziva domena, kontrola IP adrese i korisničko ime sa lozinkom.

NAČINI UPOTREBE I KORISNICI

Svi izvori najviše se koriste u naučne, stručne i (opšte)obrazovne svrhe. Te su svrhe već dobro poznate; želimo da skrenemo pažnju na poslovne svrhe i na vrednovanje rada istraživača.

Imajući u vidu činjenicu da mala i srednje mala preduzeća čine većinu u privrednoj strukturi, sve je važnija i upotreba u poslovne svrhe. Sa donekle dubljim poznavanjem elektronskih izvora, odmah može da se zaključi da javno dostupne informacije mogu da pruže mnogo u smislu onoga što se zove "business intelligence". Uz to, javno dostupne informacije poseduju jednu, veoma dobru stranu - besplatne su. Profesionalni dobavljači poslovnih informacija nikada vas na prezentacijama neće najpre uputiti na biblioteku - mada sami to prvo urade.

Izdvojićemo dva primera neposredne upotrebe u poslovne svrhe. Kao prvi primer navodimo bazu podataka ABI/Inform Global. Baza je već generički namenjena u poslovne svrhe i poznavanjem određenih indeksa za pretraživanje (npr. DUNS – identifikacioni broj poslovnog partnera), jednostavno mogu da se ekstrahuju poslovne informacije. Takođe, preko indeksa SIC (koji definiše ekonsku aktivnost prema US Office of Management and Budget), možemo da pratimo događaje u određenoj ekonomskoj sferi.

Vrednovanje rada istraživača povezuje više baza podataka. Centralni katalog COBIB.SI pruža osnovu i potrebne bibliografske podatke koji se povezuju sa bazama podataka Journal of Citations Reports. Rezultat predstavlja automatski ispis bibliografije sa impakt faktorima kod odgovarajućih članaka. Takav ispis online bibliografije predstavlja jedan od načina vredovanja rada istraživača kod Ministarstva za školstvo, nauku i sport u Sloveniji, kada se istraživač kandiduje za projekte. Potrebno je naglasiti da su i neke druge institucije, zbog ažurnosti i pouzdanosti ispisa online bibliografija istraživača iz sistema COBISS.SI, postavile taj ispis kao merodavan za sopstvene postupke.

EDUKACIJA KORISNIKA U SISTEMU COBISS.SI ZA KORIŠĆENJE ELEKTRONSKIH IZVORA

Kompletan pregled svih kurseva, koji se nude u okviru sistema COBISS.SI, nudi "Program izobraževanja" [4]. U smislu podsticanja upotrebe e-izvora kao i razvoja kulture pojedinaca i organizacija usmerene ka upotrebi elektronskih izvora, određeni kursevi sa tog područja su besplatni i potpuno otvoreni, uz prethodnu prijavu. Ti su kursevi:

- COBISS/OPAC
- Korišćenje baza podataka s punim tekstom
- Korišćenje servisa Web of Science

U periodu od 1994. do kraja 1. polugodišta 2002. godine održano je 125 dana tih kurseva na kojima su bile 972 osobe. Od toga su na 19 kurseva "Korišćenje baza podataka s punim tekstom", u periodu od 1999. godine do kraja prvog polugodišta 2002. godine učestvovalе 242 osobe.

Kratka analiza podataka o učesnicima pokazala je da su najčešći učesnici još uvek bibliotekari i drugo osoblje iz biblioteka, a tek onda krajnji korisnici, ako se kurs odvija u IZUM-u. Slika je drugačija kada se kurs odvija na licu mesta (npr. u prostorijama fakulteta) - tada su ti kursevi od strane krajnjih korisnika najposećeniji.

Kao deo edukacije, možemo da navedemo i direktnu podršku IZUM-ovog Help Desk-a, koja se odvija od telefonskog savetovanja do poseta samoj lokaciji. Tako se velikim delom odvijala pomoć manjim bibliotekama prilikom registracije za EIFL Direct projekt.

NOVA REŠENJA: POVEZIVANJE RAZLIČITIH INFORMACIJSKIH SERVISA

Prelazak sa štampanog na digitalni medijum je bespovratan. Taj je prelazak prouzrokovao duboke promene u naučnoj zajednici, pre svega u socijalnoj strukturi, kao i u promeni paradigme naučnog komuniciranja [5]. Dok su te promene među nekim naučnim disciplinama i njihovim naučnicima već potpuno prihvaćene i takoreći završene (na primer u biomedicini i medicini), u pojedinim naučnim disciplinama još uvek su na početku (na primer u istoriji ili filozofiji).

U svakom slučaju, uz sve veću digitalizaciju i sve veći obim elektronskog izdavaštva, pojavile su se potrebe za novim rešenjima, koja potpomažu još proširenijoj, učestalijoj i efikasnijoj upotrebi elektronskih izvora. Jedno od tih novih rešenja jeste i povezivanje različitih informacionih servisa i/ili baza podataka. Tendencija je, kako je to zapisao Hitchcock [6], "povezivanje svega sa svim".

Tako poslednjih godina postoji niz inicijativa i projekata za povezivanje različitih informacionih servisa na različitim nivoima. O tome postoji mnogo (kvalitetne) literature u kojoj je opisano sve od osnovnih problema [7] do povezivanja preko (ne)komercijalnih rešenja. Pomenimo samo neka povezivanja - jake [8], Crossref [9] i SFX [10].

S obzirom na informacione izvore koji se koriste u sistemu COBISS.SI, ustanovili smo da postoje tri manifestacije dvaju načina povezivanja (u servis, van servisa) između pojedinih informacionih servisa:

1. povezivanje COBISS/OPAC - inf. servis
2. povezivanje inf. servis - COBISS/OPAC
3. povezivanje: inf. servis - inf. servis

Prvi i drugi tip povezivanja povezuju građu iz centralnog kataloga sa informacionim servisima i obrnuto, dok treći tip omogućuje prelazak iz jednog informacionog servisa u drugi i delimično traženje iste informacije u više servisa s jedne polazne tačke.

Sva povezivanja ostvarili smo pomoću sopstvenih rešenja (baza podataka ELINKS) i mogućnošću povezivanja koje nude sami ponuđači.

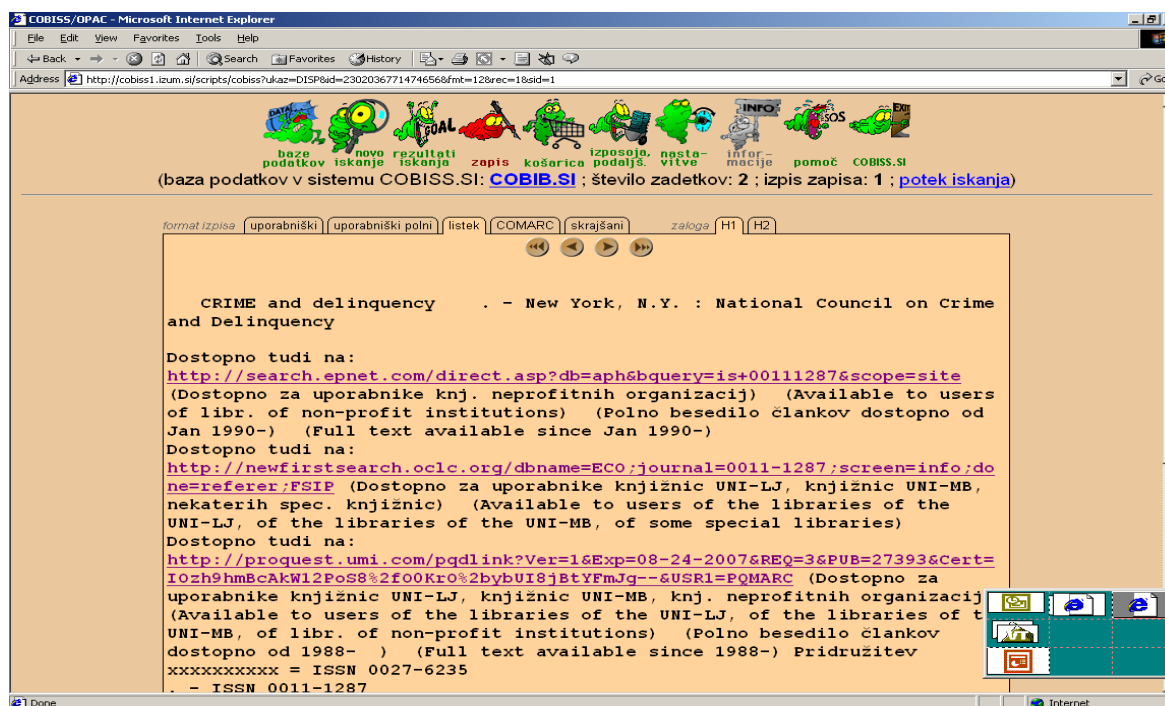
Rešenja (za sada) nisu idealna, jer se zapravo kod svih povezivanja prenosi samo ISSN broj, a ne i drugi podaci o članku. Da bi se i to realizovalo, svi sistemi morali bi da podržavaju podatke do iste dubine (npr. do nivoa članka), što za sada još nije slučaj.

Povezivanja iz COBISS/OPAC-a

Ta su povezivanja uglavnom ostvarena upotrebom baze podataka ELINKS [11]. Baza podataka ELINKS sadrži linkove do pojedinih serijskih publikacija u informacionim servisima četiri ponuđača, koje upotrebljava najveći broj biblioteka u Sloveniji: OCLC Electronic Collections Online, ProQuest, EBSCOhost i ScienceDirect. Baza ELINKS upotrebljava se zapravo na dva načina: kao samostalna baza i kao baza iz koje se, prilikom

pretraživanja u bazi COBIB.SI ili nekoj lokalnoj bazi, dinamički prenose podaci (linkovi) u polje 856 u ispis pogodaka u OPAC-u.

Za svakog ponuđača bilo je potrebno dobiti odgovarajuće linkove ili njihovu strukturu koja omogućava pravilno uključanje u izabrani informacijski servis. Neki ponuđači nude linkove besplatno na svojim web sajtovima i njihovo uključanje nije bilo problematično, dok neki ponuđači nude linkove samo u okviru MARC zapisa koji pak mogu da budu besplatni ili ih je potrebno kupiti.

Slika 2: Primer ispisa linkova u bazi podataka COBIB.SI

Osnovni problemi bili su u strukturi linkova - onda kada oni sadrže i podatke o autorizaciji. Ti su linkovi kriptovani i moguće je jedino preuzimanje (download) preko administrativnog paketa koji se koristi za održavanje informacionog servisa. Kada linkovi ne sadrže autorizaciju, ona se obavlja neposredno prilikom uključivanja u informacijski servis - proveravanjem IP adrese.

Na slici 2 vidimo kako izgleda ispis u bazi ELINKS za publikaciju "Crime & Delinquency" koja se nalazi u tri različita informaciona servisa. Očigledno je da najjednostavniju strukturu ima link kojeg upotrebljava servis OCLC FirstSearch za povezivanje u bazu podataka Electronic Collections Online.

Povezivanja na COBISS/OPAC

Eksterno povezivanje u COBISS/OPAC rešeno je verzijom OPAC-a 4.1 koja je implementirana 2001. godine. Mogući su direktni URL linkovi na neke funkcije u COBISS/OPAC-u, kao što su prijavljivanje na lokalnu bazu podataka određene biblioteke, pretraživanje, ispis zapisa ili autorizacija za pregled pozajmljene građe, odnosno produženje roka za pozajmicu. U našem primeru, najinteresantnija je mogućnost linka na pretraživanje u sistemu COBISS/OPAC. Sva povezivanja usmerena su na bazu podataka COBIB.SI. Na taj način korisnik dobija informacije o tome koje sve biblioteke poseduju serijsku publikaciju u kojoj se nalazi željeni članak, a onda sam mora da proveri da li postoji odgovarajući broj tražene publikacije u izabranoj biblioteci.

Poznavanje linka na OPAC još nije dovoljno. Istovremeno mora da postoji i mogućnost povezivanja na strani ponuđača informacionog servisa. Taj segment je većina ponuđača dosta dobro rešila. Uobičajeno, uz povezivanje je moguće i prilagođavanje teksta, ubacivanje logotipa biblioteke ili OPAC-a i izbor još nekih parametara koji čine povezivanje elegantnijim i lakšim za upotrebu.

The screenshot shows the EBSCOAdmin interface in Microsoft Internet Explorer. The top navigation bar includes links for Authentication, Profiles, Collections, Reports, Upload, Group, Options, Help, and Logout. The current profile is 'EBSCOhost Web' with customer 'IZUM' and user group 'main'. The 'Modify ILS Link' form is displayed with the following fields:

URL Mask	<code>http://cobiss.izum.si/scripts/cobiss?command=SEARCH&base=COBIB&select=SP={ISSN1}</code>
Mandatory Fields	ISSN1
Link Icon	<code>http://home.izum.si/izum/ft_baze/images/cobiss-net-si-FS.gif</code>
Link Text	Iskanje po COBISS.SI
Mouse-over Text	Iskanje po COBISS.SI
Display in new Window	☐
Window Name	
Window Properties	
Show on Result List	☒
Show on Detail Display	☒
Show on Publication List	☒
Hide Link If Full Text	☒

Slika 3: Parametri linka na COBISS/OPAC

Kao dobar primer, navodimo ekransku sliku mogućih parametara u EBSCOhostu. Linkove za povezivanje van servisa EBSCOhost nazivaju "CustomLinks" (ranije ILS Link), a oni praktično omogućuju povezivanje sa bilo kojim informacionim servisom, ako nam je poznata sintaksa linka. Posebno je važan parametar "Hide Link If Full Text" kojim možemo da biramo prikaz povezivanja samo ako izabrani dokument ne postoji kao full tekst u bazama podataka koje smo pretraživali u okviru EBSCOhosta. Na taj način, linkovi se pojavljuju selektivno i time se smanjuje redundanca.

Većina ponuđača omogućuje i prebacivanje (upload) podatka o lokalnoj građi i korišćenje određenih filtera za prikaz tih podatka, što može da bude zanimljivo posebno za pojedinačne biblioteke.

Kod uspostavljanja povezivanja na COBISS/OPAC, pokazale su se i loše strane, onda kada biblioteke same sklapaju ugovore sa ponuđačima (EIFL projekt). To, naime, znači da svaka biblioteka pojedinačno (znači, ne centralno, na jednom mestu) mora da brine o tome ko će i kako napraviti, a potom, i održavati povezivanje.

Povezivanje između različitih informacionih servisa

Ponudaci su dosta skloni povezivanju sa OPAC-ima, no tek se u poslednje vreme pojavljuju i šire mogućnosti međusobnog povezivanja pojedinačnih informacionih servisa. Razlozi verovatno leže u oštroj konkurenciji koja je prisutna u toj privrednoj grani. Promene su prouzrokovane raznim "otvorenim" i komercijalnim inicijativama, takođe i potrebama korisnika koje su prevazišle mogućnosti povezivanja između servisa jedino na temelju sklapanja ugovora između pojedinih ponuđača.

ZAKLJUČAK

"Danas nijedan online sistem ili biblioteka ne mogu da ignorišu mogućnosti povezivanja", zapisala je Carol Tenopir 2001. godine [12]. U svakom slučaju, povezivanju se posvećuje sve više pažnje, kako na teorijskom, tako i na praktičnom nivou. Ono postaje jedno od centralnih elemenata budućeg tehnološkog razvoja i više se ne odnosi samo na strukturirane elektronske izvore, nego i šire; danas već govorimo o ontologijama [13] i o povezivanju koncepata [14] i možda su upravo to velike promene koje čekaju informacione servise i Internet, a tim samim i korisnike i upotrebu svih (online) elektronskih izvora.

LITERATURA

- [1] Seljak, M.: IZUM-ova ponudba e-virov: [predstavitev na javni razpravi na] COBISS & SICRIS 2001, 13. in 14. 11. 2001. - Maribor, 2001.
- [2] Seljak, M.: COBISS as model of library co-operation and resource sharing. Skup bibliotekara balkanskih zemalja - saradnja, obrazovanje, kvalitet : zbornik radova . – Beograd, 2002. – str. 29-35.
- [3] http://home.izum.si/izum/oizumu/o_izumu.htm (10.3.2003)
- [4] Institut informacijskih znanosti: Program izobraževanja, Let. 1 - Let. 8.
- [5] Šercar, T.M., Oštir, B., Rogina, A.: Ali gre za spremembo paradigme znanstvenega komuniciranja?. - COBISS/Obvestila, Let. 4., 1999, št. 3. – str. 18-32.
- [6] Hitchcock, S., Quek, F., Carr. L.: Towards Universal Linking for Electronic Journals. – Serials Review, Vol. 24, 1998, No. 1. - pp. 21-33.
- [7] Caplan, P.: A Lesson in Linking. - Netconnect, Fall 2001. – pp. 16-18.
- [8] <http://jake-db.org/> (10.3.2003)
- [9] Pentz, E.: Brief communication: reference linking with CrossRef. – Interlending & Document Supply, Vol. 29, 2001, No. 1. – pp. 20-22.
- [10] Walker, J.: CrossRef and SFX: complementary linking services for libraries. – New Library World, Vol. 103, 2002, No. 1174. – pp. 83-89.
- [11] Rogina, A.: Elektronsko dostopne serijske publikacije v bazi podatkov COBIB. – COBISS/Obvestila, Let. 6, 2001, št. 3. – pp. 50-61.
- [12] Tenopir, C.: Links and Bibliographic Databases. - Library Journal, Mar. 1, 2001. – pp. 34
- [13] Fensel, D.: Ontologies: a silver bullet for knowledge management and electronic commerce. – Berlin, 2001.
- [14] Schatz, B.R.: The Interspace: Concept Navigation Across Distributed Communities. – Computer, Vol. 35, 2002, Nr. 2. – pp. 54-62.